

MATE SUIĆ

Čazmanska b.b.
Zagreb

LIBURNIJA I LIBURNI U VRIJEME VELIKOG USTANKA U ILIRIKU OD 6. DO 9. GOD. POSLIJE KRISTA (UZ CIL V.3346)

UDK 931/939 (36) "6/9"

Izvorni znanstveni rad

Analizom izvora, osobito jednog natpisa iz Verone (CIL V, 3346), autor prikazuje ulogu Liburna i Japoda za velikog iliričkog ustanka 6-9. god. po Kristu, zastupajući tezu da su Liburnija i Japudija bile organizirane kao »cordon sanitaire« za zaštitu istočnih granica Italije.

Kad bismo prikupili na jedno mjesto sve antičke pisce, grčke i rimske od 6. st. pr. Kr. pa do 6. st. po Kr., lako bismo opazili da se vrlo često Liburni posebno tretiraju, odnosno da se odvajaju od šireg ilirskog kulturno-etničkog kompleksa. Uzrok tome su bez sumnje osobitosti liburnskog etnosa koje se očituju na polju duhovne i materijalne kulture. S druge strane, mnogi antički pisci - etnografi, geografi i historičari - često i Liburne svrstavaju u širi ilirski sklop, u onaj što ga Plinije nazivlje *Illyricum generatim*, od Istre do sjeverne Albanije.¹ Pod utjecajem takova uopćavanja i narod Liburna svrstava se među etničke zajednice koje su aktivno sudjelovale u ustanku protiv rimske vlasti. Međutim, kad bolje proučimo izvornu građu - literarnu i (nažalost vrlo oskudnu) epigrafsku - morat ćemo zaključiti da su takova mišljenja bez temelja. Naprotiv, sve ukazuje da su Liburni i njihova zemlja imali posebnu, veoma važnu ulogu pograničnog pojasa svrha kojega je bila da priječi prodor ustanika do alpskih podnožja i njihov prijelaz preko Alpa u Italiju. Nije to bio samo nekakav sanitarni kordon kao zaštićen pogranični pojas, već - kako se može zaključiti - važan resurs materijalnih dobara i teren na kome su se novačili borci protiv ustanika. Na ovome mjestu bit će dobro iznijeti nekoliko važnih činjenica, što ih crpimo iz izvora, posebice u dvama najiscrpnijim: Veleja Paterkula i Kasija Diona.² U prvome planu bio je s područja Dalmacije narod Desidijata, u savezu s panonskim narodom Breuka, koji su, ako prihvatimo

1. Plin. N.h. III 139.

2. C. Velleius Paterculus, *Historia Romana ad M. Vinicium cos.*, libri duo, posebice II, 110-116; Cassius, Dio LV, 28-34, LVI 11-17. Citate i kritiku izvora (bez prijevoda na naš jezik) usp. u E. Pašalić, *Quaestiones de belo Dalmatico Pannonicoque*, (a. 6-9. n. ae.), u

knjizi E. Pašalić, *Sabrano djelo*, Sarajevo, 1975, str. 376 d. Razumije se da bi danas bilo moguće izraditi kritiku, na temelju novih dostignuća. Istom izvornom građom operira albanski historičar S. Anamali, u radu *Kryengritija Ilire e viteve 6-9 tee. sone (L'insurrection albanienne des années 6-9 de n. ere)*, Iliria Viti, XVII, 1, Tirana, 1987, str. 5-25.

tradicionalnu lokaciju naroda Desidijata u sjevernoj Bosni, bili u susjedstvu s narodom Breuka, koji su obitavali u Panoniji, naseljeni na granično područje uz rijeku Savu.³ Povod ustanku dobro je poznat: novačenje vojnika za rat protiv Germana i bezobzirna pljačka rimskih vlasti. Međutim, ni motivacije ni ciljevi tih zajednica, kojima su na čelu bili vođe imenom Batoni, breučki i dezidijački, nisu bili identični. Za Breuke su veliku važnost imale prometnice duž panonskog prostora, i posebice dva najznačajnija gradska središta: *Siscia* i *Sirmium*. Bili su sjedilački narod vezan pretežno uz poljodjelstvo, bez one mobilnosti koja je svojstvena pastirskim zajednicama, koje su činile većinu u redovima pod zapovjedništvom dezidijačkog Batona. Planovi se Breuka nisu ostvarili. U dilemi da nastave borbu i izgube zemljišta, koja su obrađivali, izabrali su kapitulaciju, koja je breučkog Batona stajala glave.⁴ Stočarsko obilježje dalmatinskih ustanika lijepo je izrekao Baton dezidijački. Kad su ga u zarobljeništvu pitali zašto su se pobunili protiv Rima, on im je odgovorio: *Vi ste umjesto pastira i ovčarskih pasa koji će čuvati stado poslali vukove*. Čoban je po svojoj duhovnoj konstituciji protiv svake vlasti i bilo kakvih poreza, što se može potvrditi primjerima iz vrlo bliske prošlosti nekih balkanskih, pretežito stočarskih zajednica. U Rimu je još potkraj Republike pojam čobana bio izjednačen s pojmom razbojnika. Da bi se uspostavila kakva-takva kontrola nad pastirima, Cezar je donio zakon da u krugu čobana nekog stada jedna trećina pastira bude iz redova slobodnjaka. U vrijeme podizanja ustanka političko-pravni položaj stanovnika Ilirika nije bio jedinstven. Početkom Carstva mnoge su zajednice sačuvale autohtone oblike samouprave, (*ius civitatis peregrinae*), latinsko pravo s ograničenim pravima (*ius Latii* veće i manje), te *ius civile* (potpuno rimsko građansko pravo), municipiji, kolonije rimskih građana, Konventi ili koncilijabula rimskih građana, kolonijske *praefecturae*, općenito *oppida civium Romanorum* bez kompletne municipalne konstitucije. Posebno treba izdvojiti liburnske *civitates* koje su stekle italski privilegij (*ius Italicum*), s fiskalnim imunitetom i privilegijama od kojih je, za društveni razvitak, bio najvažniji *ius commercii*, tj. pravo baviti se privrednim poslovima (promet, trgovina, radionice i si.). Taj posljednji privilegij uživale su neke zajednice iz Liburnije vjerojatno još potkraj 1. st. pr. Kr., a svakako prije izbijanja ustanka. Tu smo već na području problematike što je bilo s Liburnijom i Liburnima za vrijeme ustanka.⁵

3. Spominje ih Plinije III, 147, Ptol. II, 15, 2. Granice naroda protežu se uz obje obale Save, od Slavonskog Broda do Negoslavaca kraj Vukovara. Usp. I. Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela knjiga LXV 6., Centar za balkanološka ispitivanja 6, Sarajevo, 1988, str. 338 i passim, gdje je i literatura, posebice ona novija. Usp. i A. Mocsy, *Pannonia and Uper Moesia*, London-Boston, 1974, str. 222. Općenito o etnografiji Panonije Chapter III, str. 53 d., na slici 9, str. 54. Susjedi Breuka bili su Oserijati i Kornakati. Gradskih središta na tom prostoru nije bilo.

4. Literatura o ustanku dosta je opsežna. Od novijih, osim Pašalića, valja spomenuti iscrpan prikaz prilika i zbivanja u provinciji za vrijeme ustanka u djelu: J.J. Wilkes, *Dalmatia*, London, 1969, str. 67 d. Korisna je također i spomenuta studija iz pera S. Anamalića, ako apstrahiramo visoki naboj političkim pragmatizmom, prema kome su antički Albanci, praoci sadašnjih, bili nosioci ustanka.

5. Pomanjkanje izravnih vijesti o držanju Liburna za vrijeme tog strašnog rata, što ga Velej Paterkul naziva *magnum atroxque bellum* zaista malo začuđuje. No moramo imati na umu mnoge činjenice s područja njihove kulture, teritorijalno-administrativne organizacije, posebice odnos prema Rimu. Svoje države nisu imali, postojala je nekakva »konfederacija« teritorijalnih zajednica. S početka su to bile *civitates peregrinorum*, već od kasne republike municipiji s latinskim a ubrzo i s rimskim civitetom, koje su pod rimsku vlast većinom došli kao *dedititii*. One su zauzimale gledišta vodeći se vlastitim interesima, u ovakvim prilikama neke su čuvale neutralnost, neke su se opredjeljivale za suprotne strane. Ukratko, Liburni su, za razliku od Delmata i mnogih drugih iliričkih naroda, koji su imali jednu središnju etnarhiju, sastavljenu od aristokratskih (spočetka rodovskih) prvaka (*principes*), upravo bili nesposobni da formiraju zajedničku centralnu vlast i zajedničku vojsku.

Posve su neodržive poneke usputne bilješke da su se Liburni, općenito kao Iliri, također priključili ustanku. Za takovu tvrdnju nemamo nikakvih dokaza, dok naprotiv imamo indicija da su barem što se opredjeljenja tiče, a možda i aktivne suradnje, bili na suprotnoj strani, kao rimski *sodi*, vjerojatno u jednoj pomoćnoj jedinici (kohorti) gdje im je i mjesto kao saveznicima. U jednom natpisu iz Liburnije spominje se vojnik, ime kojega ukazuje da je domorodac, kojega je car Tiberije odlikovao za sudjelovanje u dalmatskom ratu (*bello Dalmatico*)⁶. Usput napominjemo da je ovdje zajamčeno svjedočanstvo da se ustanak nazivao dalmatinskim imenom, upravo kao što naziv rata u natpisu što ga ovdje tumačimo potvrđuje da se rat nazivao »batonijanskim«. Stoga mislim da neće biti potrebno epitet *batonijanski* smatrati posebnim nazivom za samo jedan period ratovanja⁷. Međutim, istina je da je taj veliki požar zahvatio ogromna područja Ilirika, sudjelovanjem brojnih naroda i plemena, sve do jugoistočne granice Iliride s područja današnje sjeverne Albanije. Možda se sudjelovanje tih Ilira sa sjeverne Albanije, u antici krajne granice Iliride, gdje tražimo i one Ilire »u pravom smislu riječi« (*Illyrii proprie dicti* u Plinija i Pomponija Mele)⁸. U tom smislu ima pravo istaknuti Albanac, istraživač antičkih Ilira, koji nastoji što više afirmirati ulogu tih (nekada »pravih«) Ilira u ustanku, ali mu te činjenice nikako ne daju pravo na zaključak (posve u duhu tadašnje službene povijesne znanosti) da su ustanički Iliri izravni preci današnjih Albanaca, s potpunim kontinuitetom od najranije antike do danas.⁹ Ovaj prilog, koliko znam, posljednji je traktat u relativno bogatoj bibliografiji o velikom ilirskom ustanku 6. do 9. god. po Kr. Kako god bilo, eventualna ratišta u tadašnjem jugoistočnom Iliriku nisu mogla za rimsku državu imati tako veliku važnost, kao što su bila ona u središnjem Iliriku, a posebno na širem graničnom pojasu uz istočne granice Italije, na panonskom, ali u još mnogo većoj mjeri na dalmatinskom području. A to je upravo ono područje na kome su se nalazila dva istaknuta naroda u sklopu Ilirika, odnosno poblize Dalmacije, Japodi i Liburni, koje susrećemo u poznatom natpisu iz Verone. Moramo se malo zadržati na interpretaciji natpisa, sliku kojega donosimo, dobivenu kolegijalnom susretljivošću kolega iz Verone, na čemu im i na ovome mjestu izričemo zahvalnost.¹⁰

6. U redovima rimske vojske borio se jedan Liburn, vjerojatno iz Nina (*Aenona*) imenom Gaj Julije Etor (CIL III 3158), kojega je car Tiberije odlikovao jer je sudjelovao - kako donosi natpis u »dalmatičkom ratu«. Usp. M. Suić, *Antički Nin (Aenona) i njegovi spomenici*, Radovi Instituta za povijesne znanosti JAZU u Zadru, Zadar, 1981, str. 138. Vidi i J. Wilkes, sp. dj., str. 289. Ipak valja imati na umu: *testis unus-testis nullus*.

7. Ovu distinkciju zagovara E. Pašalić u sp. dj. *passim*, mislim bez potrebe.

8. S. Anamali u sp. dj., bilj. 2, nastoji pružiti daljnje dokaze o izravnom podrijetlu Albanaca od Ilira, o kontinuitetu u svakom pogledu (geografski, kulturno-etnički i dr.); oni bi bili potomci onih naroda iz sjevernog Epira i sjeverne Albanije, koje antički pisci (P. Mela i Plinije) nazivaju »Iliri u pravom smislu riječi« (*Illyrii proprie dicti*). O stvarnom smislu te sintagme usp. članak F. Papazoglu u časopisu »Historia« (1965), str. 143 d; Ista, *Poreklo i razvoj ilirske driave*, Godišnjak Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine III,

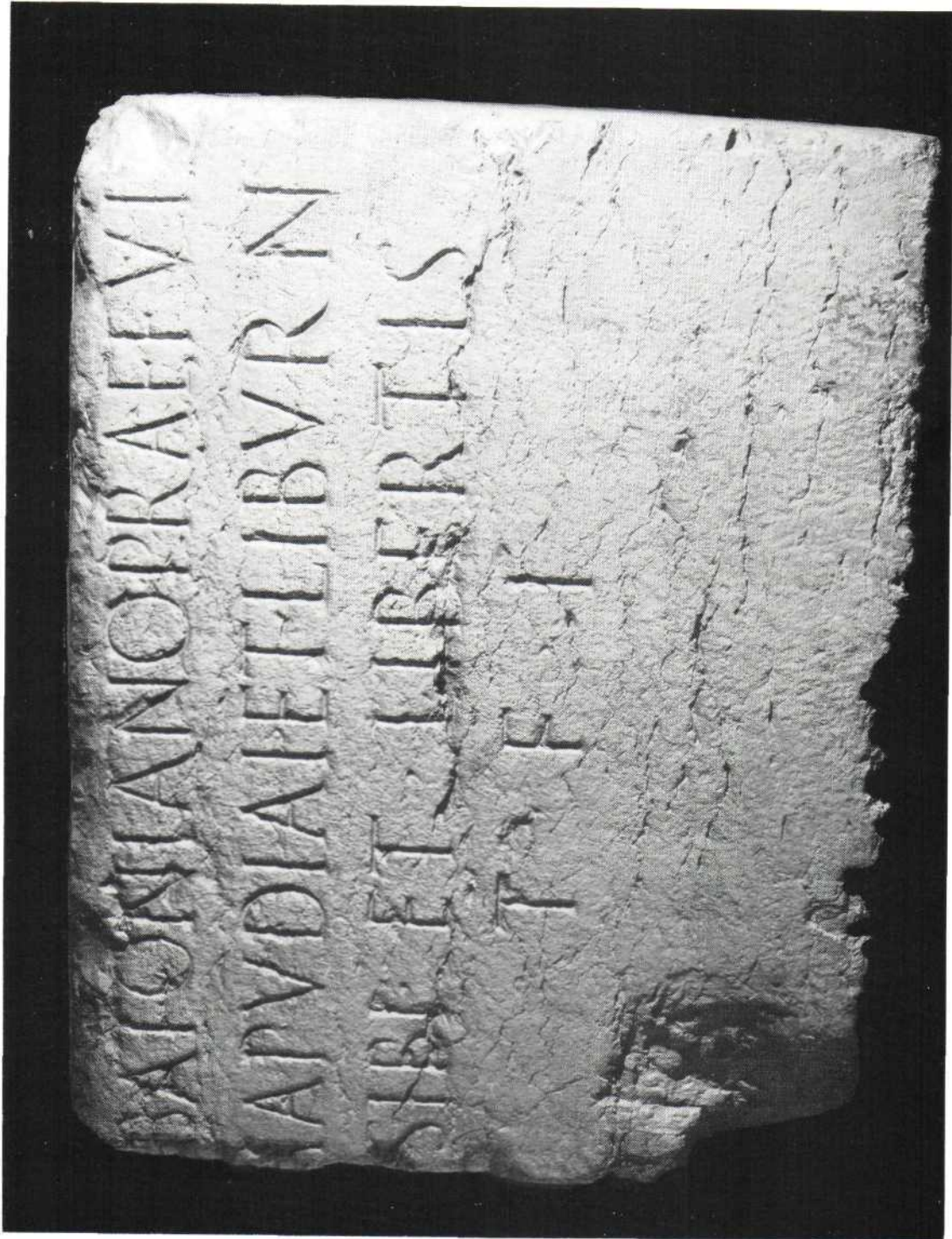
1967, str. 144. Usp. i M. Suić, *Illyrii proprie dicti*, Godišnjak ANUBIH XIII, 1976, str. 179 d.

9. U stanovitom pogledu morat ćemo se složiti s Anamalijem kad je riječ o katalogu naroda i plemena koji su sudjelovali u ustanku, jer u pisanim izvorima ni približno nisu navedeni svi narodi u ustanku, a njih je nesumnjivo bilo i iz južne Iliride. Na podrijetlo iz tih krajeva upućivalo bi osobno ime pomoćnika i suradnika Breučkog Batona, imenom *Pinnes*, koji je možda služio kao »časnik za vezu« između dvaju vođa i dviju vojski.

10. Valja upozoriti da mjesto nalaza ovog našeg ulomka, koji je kao spolij bio uzidan u neku građevinu u Veroni, ne mora u isti mah dokazivati da je natpis prvobitno bio uklesan na nekom spomeniku u Veroni, kad znamo koliko je spomenika iz naših antičkih gradova bilo preneseno na područje Venecije, pa i u Veronu. Prema tome možemo opravdano pretpostavljati (oslanjajući se na smisao teksta iz natpisa) da je taj nadgrobni spomenik bio podignut negdje u Liburniji, možda upravo u Jaderu ako je tu bilo sjedište institucije kojoj je dedikand bio na čelu.

Podaci o natpisu objavljeni su u V. svesku CIL, pod brojem 3346, str. 340. Dakako, nedostaju nam neki podaci koje možemo dobiti samo autopsijom, a kojih u Korpusu latinskih natpisa nema (dimenzije slova, vrsta i kakvoća kamena, tehnička obrada kamena, na licu i na desnom završetku koji je jedini izvoran, dok su gornji rub, lijevi i donji frakture. Moguće je približno utvrditi samo širinu natpisnog polja, što će biti važno za formulaciju prijedloga restitucije teksta. Donji rub ne igra ulogu, jer je većim dijelom bez teksta. Formula T.F.I nalazi se nekako po sredini natpisnog polja u posljednjem retku, pa nam osovina protegnuta po visini, preko središnjeg slova F u čestoj formuli na kraju nadgrobnih spomenika, inicijal F od riječi *fieri*, pokazuje koliko je širine zapremao s jedne i s druge strane, oslanjajući se na evidentnoj činjenici da je postojala simetrija između lijeve i desne polovice natpisa. Oslanjajući se na to, može se zaključiti da na početku 1. retka, ispred *Batoniano* ima mjesta za dva slova; budući da je posve opravdan prijedlog restitucije imenice ispred pridjeva *Batoniano bello*, moguće je da su taj uski prostor ispunjala dva slova od *bello*. Ista se pretpostavka može prihvatiti za prostor lijevo od *Iapudiai*. Tu se razmak između slova povećava idući od lijeve prema kraju desne polovice retka, koji završava imenicom *Liburn*. S malo više pažnje i štednje prostora, klesar je mogao napisati dokraja riječ od koje je ostalo samo *Liburn*, tj. s nastavkom *-iai* kojim završava ime *Iapudiai* ispred liburnskog imena. To dakle sugerira zaključak kako su uzdužne polovice simetrične, da je i na početku drugog retka, ispred *Iapudiai*, bilo malo više prostora, možda barem za jednu abrevijaturu, koju, kako će se vidjeti, tražimo upravo na tome mjestu. U trećem retku slova su vidno razmaknuta, i ne ispunjavaju cijeli prostor prije početka s lijeve i završetka s desne strane, čuvajući i ovdje spomenutu simetriju. Zaključna formula *t(estamento) f(ieri) i(iussi)* također poštuje navedenu sukladnost lijeve s desnom polovicom, jer, kako je navedeno, upravo preko srednjeg slova F teče zamišljena razdjelnica. O karakteru slova nije potrebno govoriti. Ona su gotovo klasična, kao paradigma ranocarske latinske epigrafske paleografije (gdje je npr. slovo O pravilna kružnica, gdje se trbuh slova P na svom kraju ne dotiče uspravne haste i si.). Te odlike, međutim, ovdje za datiranje samog nadgrobnog natpisa nema posebne vrijednosti, jer je podizanje natpisa datirano samim njegovim sadržajem, a to nas vodi nekako u vrijeme po završetku iliričkog ustanka (9. god. po Kr.). To uže datiranje također se lijepo podudara s težnjom za arhaikom na svim poljima od strane Augusta, pa tako i u grafiji (*-ai* umjesto *-ae*: *praifui*,¹¹ *Iapudiai*): Na govoru natpisnog teksta s glagolima u prvom licu (*praifui* umjesto *praifuit*, u završnoj formuli restitucijom *iussi* umjesto *iussit*) trebat će kasnije reći još nekoliko riječi, jer je očito da je takav stil podoban, kad se želi istaknuti nečija djela, latinske *res gestae*, što povećava dignitet osobi koja za života ističe svoje zasluge. Sada je moguće dati rekonstrukciju djela natpisa prema tekstu iz četiriju posljednjih redaka natpisa, računajući da su prva dva retka mogla imati do osamnaest slova:

11. U natpisu se jasno vidi da piše *praifui* (u prvom licu) a *nepraefuit*- ima mjesta za -t, ali mu nema traga.

„„„„„„„„„bell
 loj *Batoniano praefui I*
 ....] *Iapudiai et Liburn (iai) I*
šibi et libertis
*t(estamento) f(ieri) i(ussi).*¹²

A sada ukratko o samome spomeniku. Sačuvani ulomak, ma kako vrijedan, svojim ulomkom teksta i svojim ostalim svojstvima, ostavlja više mogućnosti za sagledavanje spomenika u cijelosti. Koliko nam je poznato, to nitko dosad nije učinio, pak neće očekivati ni od mene da pitanje pomaknem malo unaprijed. Na prvi pogled je jasno da se spomenik ne može svrstati ni u jedan od standardnih nadgrobničkih spomenika: ni u skromni titulus, ni u nadgrobne stele, ni u nadgrobne are. Spomenik nije imao, kako se zaključuje po sačuvanom završetku desnog ruba spomenika, nikakva okvira, nikakve profilacije ili bilo kakvog elementa koji obrubljuje završetak natpisnog polja (v. sliku). Naprotiv, brižno obrađen sačuvani desni završetak upućuje na zaključak da je taj rub bio sljubljen s nekim drugim kamenom ili zidom. Vrlo je vjerojatno da je riječ o monumentalnom nadgrobnom spomeniku, s odgovarajućom arhitekturom i arhitektonskim dekorom. Da li je taj naš »titulus« bio jedini u toj kompoziciji, nije li postojao još jedan ili više njih kojima je također takav spomenik pripadao kao arhitektonska cjelina, da li su možda takovi monolitni pilastri imali i kakvu funkciju u toj kompoziciji i si. - možemo se domišljati i tražiti joj analogije na sličnim spomenicima akvilejskog kruga i drugdje. Očito je da taj sačuvani ulomak, kome je sačuvana debljina i gotovo cijela širina (nedostaju prostori za dva do tri slova), samo završetak spomenika i natpisa na njemu, možda čini tek jednu četvrtinu visine, koliko je bilo potrebno da se kaže sve bitno o pokojniku.¹³ Taj donji završni dio spomenika, iako ulomak većeg (posebno višeg) kamenog pilastra, sadrži elemente za pouzdani zaključak da je ovdje u natpisu pokojnikova karijera (*cursus honorum*) bio *cursus directus*, idući od najniže do najviše funkcije ličnosti koja je za vrijeme ustanka bila na čelu Japudije i Liburnije. Koje je funkcije prije toga obavljao, kakva su karaktera bili njegovi *honores* (vojni, politički ili jedni i drugi), ne možemo znati. Dosadašnji prijedlozi što su ih izrekli naši vrijedni istraživači antičkih Ilira i posebno Japuda, nisu uspjeli doći do uvjerljivijeg rješenja, pogotovo oni koji su funkciju ovog našeg nepoznatog funkcionara smatrali osobom koja

12. Evo što donosi CIL V 3346 na str. 340 o spomeniku:

3346 *basis magna utrimque inscripta eodem exemplo, alta cent. 66, larga et longa cent. 88, Veronae rep. a. 1850 interrudera moenium Gallienianorum in aedibus Fasanotton. 1462,*

.....
 .....«bello]
 BATONIANO PRAEFVIT
 IAPVDIAI ET LIBVRN
 ŠIBI ET LIBERTIS
 T.F.I.

Descripši. Ediderunt Caesar Cavattoni lettera al Conte Fregoso sopra un iscrizione geminata ora discoperta in

Verona 1850. 8 pp 26 (inde Kandler Istria 1851 p. 83) et Orti ann. inst. arch. 23 (1851) 85; *ab his Henzen 5277 cum add.* Bilo bi dobro kad bismo raspolagali slikom suprotne strane koja posjeduje možda neke elemente važne za tumačenje funkcije spomenika. Spomenik nije samo epigrafski već, isto tako, i dio jedne arhitekture, koju ne možemo ni najopćenitije predstaviti. Varijacije čitanja natpisa V. E. Pašalić, sp. dj. str. 409.

13. Podrijetlo našega japodsko-liburnskog poglavara mogli bismo približno utvrditi kada bismo imali u natpisu i elemente njegove onomastičke formule, pogotovo ako ona pripada repertoriju liburnske onomastike koja je dosta dobro poznata i proučena.

bi imala karakter nekakve autohtone vlasti¹⁴, npr. kao što su bili principes Iapodum ili si. Da obuzdamo daljnja nagađanja, koja su u ovakvim situacijama neizbježna, iznijet ćemo odmah našu tezu. S obzirom na sve što znamo o Liburnima i Japodima s kraja Republike i početka Carstva, a s obzirom na činjenicu da ne postoji bilo kakvo svjedočanstvo da su se i Liburni priključili ustanku, te s obzirom na njihov političko-pravni odnos prema Rimu, već u 3. st. prije Kr. a posebno s obzirom na njihov geografski položaj, oni su u dalmacijskom ratu bili organizirani kao jedna zaštitna zona, kao sanitarni kordon koji štiti metropolu od požara što hara provincijom. Panični Augustov govor u Senatu izražava bojazan da bi ustanici mogli provaliti u Italiju¹⁵ i bez veće zapreke (Italija je bila *vacua*) doći *ante portas*. Tako promatrajući ulogu Liburnije ocrtava se zadaća i kompetencija našega glavara koji je za ustanka bio na čelu Liburniji i Japudiji (dativ), ili, još bolje, jednoj instanci, nadležstvu, organizaciji (dativ) koja je teritorijalno bila na području Japudije i Liburnije s kompetencijama vlasti na tom graničnom prostoru. Tom bi zadatku najbolje odgovarala jedna *praetentura*,¹⁶ slično onoj pretenturi Italije i Alpa što je spominje *Notitia dignitatum*.¹⁷ Ovdje, međutim, ne možemo naći dovoljno prostora za imenovanje takove institucije koja bi u natpisu trebala

14. Naš branitelj japodsko-liburnskog područja nesumnjivo je pripadao vladajućem sloju, onome što ga J.J. Wilkes naziva *ruling classes* (sp. dj., str. 288). E. Pašalić *in extenso* razmatra prijedloge za parcijalnu rekonstrukciju teksta, a potom traži odgovore na pitanja kakvu je funkciju obnašao dedikand ovoga natpisa (sp. dj. str. 409 d.). K. Patsch nastoji nekako izmiriti, odnosno izjednačiti, funkciju prepozita domaćeg stanovništva s funkcijom čelnika jedne prefektore (*Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* VI, 168-186; VII 204 s; Pašalić, sp. dj., str. 409 d). Nastojeći pomiriti dispartatne pretpostavke, Vulić (po Pašaliću, str. 410) »onaj koji je (odnosno kome je) podignut ovaj spomenik najprije je bio odlikovan u Batonskom ratu, a tek nakon odlikovanja postao upravnik Japudije i Liburnije.« Vulićevo čitanje u biti ima isti smisao koji proistječe iz Patschove lekcije. Razlika je samo u ovome: Patsch pretpostavlja da je u tijeku rata ovaj *praefectus* obnašao tu funkciju ne samo za jednu već za obje plemenske zajednice (*civitas*), dok bi *praepositus* bio »upravnik« samo jednog u ovom slučaju japodskog plemena (tadašnjim istraživačima sve su etničke zajednice plemena, a mi smo prvi upozorili da je u tadašnjem Iliriku bilo mnogo naroda u pravom smislu riječi). Iz takovih teza slijedio bi zaključak: natpis iz Verone ne može poslužiti kao dokaz da su ova dva »plemena« u tijeku dalmatsko-panonskog rata bila pod rimskom vlašću i da nisu sudjelovala u ratu. Takvo gledanje protivi se svim našim znanjima o povijesti tih dvaju naroda. Kad bismo i prihvatili dopunu koju navedenoj tezi dodaje Rau, tj. das je nepoznati vođa u Batonovu ratu upravljao i zemljom Japoda i zemljom Liburna, to ipak ne bi moralo značiti da su oni u tom oružanom pokretu mnogih naroda i plemena bili pasivni i nezainteresirani. E. Pašalić izmiruje suprotnosti i predlaže slijedeći niz događanja: odmah na početku rata ova su se dva »plemena« priključila ostalim ustanicama u ratu protiv Rimljana, s kojima su imali davna-

šnjih sukoba da bi poslije, nakon pacifikacije sjevernih krajeva, došli pod rimsku vlast prije no što je rat bio okončan. Time se mire, zaključuje Pašalić, ta dva suprotna gledišta. Patsch, dakle, nema pravo kada tvrdi da su i Japodi bili sudionici u tom oružanom otporu protiv Rimljana. Prema podacima iz izvora možemo, naimpe, zaključiti da su Mezeji, susjedi Japoda, bili najzapadniji narod provincije za kojega se može tvrditi da je sudjelovao u ustanku. Prema tome etnička granica između Japoda i Mezeja je u isti mah diskriminanta koja je dijelila ustanike od (nazovimo ih) neutralaca, odnosno suprotno opredijeljenih.

15. Panikom odiše Augustovo izvješće Senatu što ga donosi Apijan. Užasni dojmovi o ratu dugo su se sačuvali: Suetonije (Tib. 16) piše da je to bio najteži od svih ratova poslije Punskih ratova: *gravissimum omnium externorum bellorum post Punica*. Od Zipela do Wilkesa ustanak je bio neizbježna tema rimske povijesti. Suvisli i cjelovit pregled zbivanja donosi u novije vrijeme I. Bojanovski, sp. dj., 49. [*Batonov ustanak (Bellum Batonianum)*] 6-9. g. po Kr.

16. *Praetentura* je u načelu provizorna, prvenstveno vojna organizacija koja se, u načelu, izbacuje ispred linije koja se njome želi braniti. Usp. općenito u Darenberg-Saglio, *Dictionnaire des antiquités Gracques et Romaines*, IV 1, str. 628. Pretenture u logoru pomoćnih jedinica usp. J.J. Wilkes, sp. dj., 138.

17. Dosad još najiscrpnije raspravlja o pretenturi *Italiae et Alpium* (koja se u jednom natpisu povezuje s provalom Germana (*expeditione Germanica*) A. Degrassi, // *confine Nord-orientale de U'Italia Romana*, Bern, 1954, str. 113 d. Drukčije tumačenje postanka i prostiranja te obrambene organizacije, namijenjene zaštiti istočnih granica Italije, donosi J. Šašel, *Emona*, u Pauly-Wissowa-Krol, *Realencyklopedie der klassischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart, Suppl. XI, 1968, col. 545 d., s.v.

stajati ispred *Iapudiai* u drugom retku. Mogla bi se tu smjestiti skraćena za imenicu *provincia* (*prov.* pa bismo time dobili vrlo suvisli smisao: naš je dužnosnik za Batonijanskog rata bio na čelu provincije, koja se teritorijalno protezala na Japudiju i Liburniju pa je tako bila i nazvana: ... *bello I Batoniano praifui I prov J (vinciai) Iapudiai et Libum(iai) I šibi et libertis t(estamento) f(ieri) i(ussi)*).

Kako se vidi, ovdje Liburnija i Japudija dijele zajedničku sudbinu, kao jedna zasebna cjelina, odvojena od provincijalne administracije kojoj je sjedište bilo u Saloni. To ne bi bio prvi put, a ni posljednji, da dolazi do podjele administracije i kompetencija, civilnih i vojnih, na tlu provincije. Da ne idemo dalje, za vrijeme građanskog rata Vatinije iz Narone posebno spominje Dalmaciju a posebno Ilirik;¹⁸ iz njegove korespondencije s Ciceronom vidljivo je da on, Cezarov legat nema stvarne vlasti nad cijelom provincijom.¹⁹ U našem natpisu *Iapudia et Liburnia* čine sintagmu koja će ubrzo steći posebno značenje, kao jedna posebna dvoimena oblast u sklopu Ilirika odnosno Dalmacije, koja je imala, između ostaloga, i poseban fiskalni tretman, ali i neke druge po kojima se potpuno izjednačila s Liburnijom, tj. stekla sve one privilegije koje su Liburni stjecali počevši od vremena dolaska pod rimsku vlast, vjerojatno *dedititii* od vremena ekspedicije konzula C. Sempronija Tuditana 127. god²⁰., nakon čega su stekli imunitet, te preko njega i italski privilegij poradi čega su se vodili u cenzorskim listama Italije, pa privilegij *alimentata*, zajedno s Cispadanom i Venetijom. Za kraće vrijeme sve su te povlastice bile protegnute na sve liburnske zajednice (*civitates Liburniae*), a potom i na Japode, koji su zajedno s Liburnima potpadali pod skardonitanski juridički konvent. U Dollabellinoj formuli Japodi nisu popisani po dekurijskim skupinama kao iste iliričke zajednice, već svi zajedno u jednu *civitas*.²¹ Na osnovi toga može se zaključiti da su u fiskalnom pogledu bili izjednačeni s Liburnima. Za geografa Ptolemeja Japudija je *de facto* kontinentalna oblast Liburnije (*mesogeia*) a japodski su gradovi naselja te kopnene Liburnije. Tako su tu japodsko-liburnsku oblast tumačili i stručnjaci historijske geografije pa je npr. i Kiepert naziv Liburnije protegnuo preko cijele Like. Da ne idemo dalje, treba se prisjetiti situacije za vrijeme provale Markomana, kad je bila uspostavljena na tlu provincije, ali odvojena od kompetencija namjesnika iz Salone, posebna provincija, možda samo kao kompetencija (*provincia classis*, tj. flote) po J. Mediniju jedna provincija odvojena od Dalmacije na čelu s prokuratorom.²² Ta sprega liburnsko-japodska dugo je živjela, a u tradiciji učenih ljudi dugo se i u srednjem vijeku Liburnijom nazivao gotovo cijeli teritorij s ovu stranu planinskog sklopa Kapele i Plješevice, postojbina cisalpskih Japoda. Izgradnjom cestovnih proboja preko masiva Velebita i povezivanje s dubokim zaleđem preko stare Japudije odigralo je znatnu ulogu u kasnijim vremenima.

18. To je u odgovoru Ciceronu, koji moli Vatinija da mu pronađe roba koji je pobjegao s rukopisima negdje u Ilirik. Vatinije odgovara da će roba teško naći ako je pobjegao u Dalmaciju a ne u Ilirik. Cic. ad fam. V 9. To pokazuje da je provincija *de facto* bila podijeljena na dva dijela, od kojih je onaj istočni sačuvao staro ime.

19. U svom katalogu naroda koji nastavaju Italiju Plinije (III 38, 39) spominje Japode i Liburne: ... *Veneti, Carni, Iapudes, Histri, Liburni*...

20. Pitanje »integracije« Japudije s Liburnijom našao sam u radu *Nekoliko pitanja u vezi s antičkim Japo-*

dima, Lika - Znanstveni skup Otočac, 21-23. IX. 1974, Split, 1975, str. 109 d.

21. Liburnija kao geografski pojam sačuvala se u učenim krugovima bilo ona Tarsatička iz franačkih izvora, bilo ova »ličko-japodska« do poznoga srednjega vijeka. Usp. npr. spomen grada Modruša (*Modrussii, quae est urbs Liburniae*, uz put kojim je Sv. Adalbert putovao iz Rima u Prag); Usp. M. Kruhek, *Castrum Thersan etcivitas Modrussa - povijest i topografski pregled*, Godišnjak zaštitne spomenika kulture Hrvatske 16, 1990, str. 95 d.

22. Usp. J. Medini, *Provincia Liburnia*, »Diadora« 9, 1980, str. 363 d.

I na kraju još jedno, dosta vrijedno pitanje: što se dogodilo s tom, za rata osnovanom liburnsko-japodskom obrambenom zajednicom? Ona je, bez sumnje, kao posebna vojna i administrativna organizacija ukinuta. Ali, zacijelo ne bez posljedica za cijelu provinciju.

Naš neznanac dobio je jurisdikciju, jamačno s vojnom i civilnom vlašću. Nesumnjivo od tog momenta područje što ga je on dobio nije bilo pod kompetencijom namjesnika iz Salone. S obzirom na karakter poslova što ih je morao obavljati, naš pokojnik iz Verone vjerojatno je stekao naslove *legatus pro praetore* (skraćeno *leg. pro pr.*). Za naše pitanje nije važno dali je napredovao po liniji kurulskih magistratura ili viteških, pogotovo kad su bile na snazi reforme što ih je proveo J. Cezar, prijatelj i zagovornik viteškog staleža, svog političkog saveznika. Naš je poglavar spomenute provincije zacijelo potjecao od imućnije familije. Raspolagao je znatnim brojem oslobođenika, nesumnjivo okupljenih u njegovoj urbanoj familiji (*familia urbana*), kojima je za života dao slobodu manumisijom *ex testamento*, koji su, kako naš natpis pokazuje, bili i njegovi jedini nasljednici. To je sve što možemo o njemu znati. Po završetku ustanka i potpunog »smirivanja tla« August je Dalmaciju oduzeo Senatu i svrstao je među carske pokrajine, kojoj je na čelu bio postavljen prvi namjesnik Augustov legat propretor (*legatus Augusti propraetore*, u osobi P. Kornelija Dolabelle. Na taj način se sustav upravljanja, uveden za ustanka u pograničnom području Japudije i Liburnije, protekao na cijelu provinciju, čime je opet uspostavljen njezin teritorijalni integritet. Nije li taj čin bio povodom što su *civitates* Gornjeg Ilirika, okupljene u koloniji Epidauru, svečano dočekale i aklamirale svog novopostavljenog namjesnika, koji ih je opet vratio u krilo provincije Dalmacije kojoj su i ranije pripadali. Od svih interpretacija koje pokušavaju protumačiti poznati epidaurski natpis što ga je zabilježio A. Evans,²³ počevši od onih koji ga smatraju krivotvorinom pa do onih koji geografsku podjelu i naziv »gornji« i »donji« promatraju kao sjeverni i južni dio Ilirika, dok je očito i jedino moguće da ovdje »Gornji Ilirik« (lat. genitiv *Illyrici Superioris*) valja tumačiti kao stranu svijeta, konkretno sve što je na Jadranu »gornje«, od grčkih logografa i geografa, latinskih pisaca i kasnijih do našega vremena²⁴, u shvaćanju naših primoraca znači »istočno«, a donje »zapadno«.

23. Ponovio bih ovdje ono što sam napisao o tom nepoznatom funkcionaru koji je bio na čelu Japudije i Liburnije za velikog ilirskog ustanka, u svojoj studiji o Sv. Jeronimu (*Jeronim Stridonjanin — građanin Tarsatike*, Rad društvenih znanosti JAZU, Zagreb, 19, 1980, str. 246, bilj. 108): *Po svemu sudeći nepoznati funkcionar koji je bio na čelu Japudije i Liburnije, bio je također legatus Augusti, na čelu jedne privremene pretenture koja je imala štititi ovu graničnu zonu, a s njome ujedno ispriječavala eventualni upad ustanika u Italiju. Moguće je da je institucija carskog legata potrajala i po završetku rata, i nastavila se kao oblik uprave nakon što je August preuzeo provinciju kao carsku.* Tome bih dodao jednu daljnju misao: možda je naš neznanac iz natpisa što se čuva u Veroni bio za vrijeme ustanka *quaestor pro praetore*, kao npr. Kornificije u Iliriku poslije bitke kod Farsala.

24. O tom natpisu postoji čitava mala biblioteka, u djelima koja obrađuju stariju prošlost Dubrovnika. Ne ulazeći ovdje u kritike i dokazivanja autentičnosti natpisa, slobodni smo ohrabriti zastupnike teze da su u Epidauru, po završetku rata i ujedinjenja dvaju dijelova provincije, kojoj je sada carski namjesnik na čitavu prostoru legat *pro praetore*, u osobi P. Kornelija Dolabelle, kojega su u tom gradu pozdravile sve zajednice, plemena i narodi, od kojih ovdje svaka ima naziv *civitas* (npr. Daorsi, Labeati i svi drugi iz istočnog *Illyricum superius*), koji je u ovom kratkom periodu dvovlašća, kad su Japudija i Liburnija, praktički, čitav sjeverni (Skardonitamski juridički konvent) bili u secesiji, kada taj dio provincije nije bio u kompetenciji prokonzula iz Salone. Teritorija »Gornjeg Ilirika« (*Illyricum Superius*) poklapa se s teritorijom »Gornje Dalmacije«, kako se službeno zvala Prevalitana, nakon Dioklecijanove podjele Dalmacije.

RIASSUNTO
LIBURNIA E LIBURNI DURANTE LA GRANDE INSURREZIONE NELL'
ILIRICO A. 6. - 9. DOPO CR. (AD CIL V 3346)

Le fonti principali che si riferiscono alla grande rivolta dei popoli dell'Ilirico negli anni 6.-9. dopo Cr., in primo luogo C. Velleio Patercolo e Dione Cassio, menzionano solamente alcuni popoli e tribù insorti, mentre generalmente parlando le fonti storiche parlano degli Illiri dall'Ilirico fra i confini dell'inizio del 1. secolo, dunque di quelli che Plinio definisce *Illyricum generatim*, dal fiume Arsia, - confine nord-occidentale della provincia, sino al fiume Drim (Matti) nell'Albania settentrionale, che divideva l'Ilirico dalla provincia di Macedonia. In questi casi i Liburni, naturalmente, figuravano come partecipi alla sollevazione. Non solo il silenzio delle fonti scritte, ma ancor più il testo di una iscrizione suggerisce chiaramente che questa parte marginale della provincia ha avuto una sorte diversa, nella importante difesa della metropoli. L'interpretazione dell'iscrizione non è senza ostacoli, come pure la questione della funzione della lapide. Non possiamo senza riserve accettare che il monumento proviene da Verona, quando sappiamo che molte lapidi durante il dominio veneto sono state trasferite alle collezioni private di Padova, Verona, Venezia ecc. Siamo d'accordo coll'editore (CIL V pag. 340) che si tratti di una *basis magna utrimque inscripta*, come pure con l'osservazione del Henzen che si deve *desiderari tituli principium*. E molto probabile, che questa lapide col titolo faceva parte di un monumento architettonico. Qui si deve correggere la lettura nel CIL, Come si vede dalla fotografia, scrive *praefui* e non *praefuit*, il verbo e in prima persona del sing. Per questa ragione abbiamo sciolto *iussi V* abbreviazione nella formula T.F.I. Non è senza motivo che il dedicante parla in prima persona, quasi come in un trattato sulle sue *res gestae*. Malgrado il testo frammentario, è possibile osservare due fatti, molto importanti: la carriera del defunto segue un *cursus directus*, perciò la sua ultima funzione era connessa con un grado molto elevato. Purtroppo, non possiamo sapere di che funzione si tratti. Sappiamo solo, che le sue competenze si estendevano sopra gli Iapodi ed i Liburni. Con quale titolo? Si pensava che fosse uno di quelli prepositi di Iapodi. Però, se tale funzione «epicorica» poteva valere per questo popolo, non lo poteva per i Liburni, i quali erano organizzati in una confederazione delle XIV *civitates*. Potrebbe essere stato un prefetto, a capo di una prefettura composta da Iapodi e Liburni. Però, se prendiamo in considerazione molti altri fattori vedremo, che qui si tratta di una competenza instaurata proprio a i fini di ostacolare gli insorti di minacciare i confini nord-orientali ed impedire la loro irruzione in Italia, quando lo stesso Augusto in una orazione in Senato, piena di panico, ammoniva i senatori che gli insorti presto arriverebbero *ante portas*. In nostra opinione, si tratta di una *praetentura*, simile a quella *Italiae et Alpium*, menzionata nelle *Notitiae dignitatum* organizzata per proteggere l'Italia dall'invasione germanica. Mentre quella doveva formare un forte impedimento all'invasione dalla Pannonia, questa aveva il compito di fermare l'incursione proveniente dalle regioni di Dalmazia. Perciò, la guerra difatti era *bellum Dalmaticum* (i Pannoni si sono ritirati) come scrive sull'epigrafe di un Liburno combattente contro i Dalmati), decorato da Tiberio. Questa regione poteva pure essere una *provincia* provvisoria. In tal caso questa parte della provincia Dalmazia era emancipata come una entità autonoma, esente dalle competizioni del governatore residente a Salona, probabilmente con a capo un *legatus pro praetore* (indifferente se un funzionario curule o equestre) che aveva tutti i poteri (civili, amministrativi, militari). Finita la

guerra, *Dalmatia* fu, reintegrata come provincia dell'imperatore, con a capo un *legatus Augusti pro praetore*. In fine, una domanda, perchè in questa organizzazione difensiva era compresa la Iapudia? Inclusa nella stesa regione politico-territoriale con la Liburnia, pian piano acquistò tutti i privilegi ottenuti dai Liburni nel 1. sec. a. Cr. e nel 1. sec. d. Cr. (*dediticii - sodi, immunitas, ius Italicum, alimenta*). Secondo Plinio, Liburnia finisce col fiume *Titus* (Krka), dove comincia la Dalmatia, e nella Geografia del Tolomeo la *Iapudia* è difatti una regione della Liburnia continentale. Nella statistica di Plinio la Iapudia non è organizzata in decurie il che è un argomento di più, che aveva un trattamento diverso, probabilmente identico a quello della Liburnia. Perciò nel catalogo dei popoli dell'Italia di Plinio i *Iapodes* figurano insieme con i *Liburni* come popoli Italici.

Rukopis primljen 12.VI.1992.

Rukopis prihvaćen 18.VIII.1991.
